

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՌՆԻԱՅ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ՈՒԹԵՒՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԶՄԻՌՆԻԱՅ ՈՒՐԲԱԹ 18 ԱՊՐԻԼԻ 1858

ԹԻՒ 569

ԶՄԻՌՆԻԱՅ . 18 ԱՊՐԻԼԻ

Երբ որոշեցին քաղաքականութեան վիճակը ազատ չէ ամենին զանազան շփոթութիւններէ և գոյականութիւններէ : Վանդի հաղիւ թէ վերջացաւ գրգռութիւնը , որ Նիգղիոյ և Վաղղիոյ մէջ պատահած էր ի պատճառս քաղաքական փախուստականաց ապականելոյ յՆիգղիա , և հաշտութիւն մը ևս երևան ելաւ , որ գոյցէ առաջինէն աւելի գոյական և ծանրակշիւ է : Այստեղի է որ Նիգղիան , շատ ժամանակ չէ , ծախսաւ առաջի ցեղապետներէն , Ներիմ առնուի պղծակ կղզին որ Կարմիր ծովուն բերանը Պապ-էլ-Մանտէպի պարանոցին մէջն է : Այս կղզիակը թէպէտ անապատ և սպառնալից էրկիր մըն է և ըստ ինքեան անօգուտ , բայց քաղաքական մեծ ծանրակշիւութիւն ունի , և Նիգղիոյ ձեռքը անյաղթելի բերդ մը կրնայ ըլլալ , որ Կարմիր ծովուն ալիքը զիւրութեամբ կարգիլէ որեւիցէ տէրութեան նաւուց , եթէ ժամանակին դէպքերը պահանջելու ըլլան :

Այս կղզին Նարձարայն Վրան կղզեբերի . և Նիգղիացւոց ծախսաւ առնելը Վրացիներէն օրինաւոր և վաւերական չէ , և այս անվաւերութեան հիման վրայ հաստատելով իրենց իրաւունքին , Երբ որոշեցին տէրութիւններէն ոմանք և ժանաւանդ Վաղղիան և Ուստիան կըրողքեն ընդգծմ տիրապետութեան Նիգղիոյ նոյն կղզւոյն վրայ : Այս բոլորը թէպէտ անյոյժ աշխատանքական կերպիւ եղած չէ . բայց հասարակօրէն կըկարծուի թէ ծանր վէճ մը պիտի բացուի յիշեալ խնդրոյն վրայ , կամ գեապանական բանտիւսութեամբ , կամ Փարսիկ խորհրդակցութեանը մէջ , որուն անգամները մոտեցաւ պիտի գումարուին :

Անտոնի Վայլ լրագրութիւնը կը յուսայ թէ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Մեր համայնքի հոռոճական անփութ և ուսումնական բարեկամներէն մէկը հետեւեալ նամակը յաղարկած է մեզի Կոստանդնուպոլսոյ , ինքերկու որ հրատարակեց զայն Արշալուստ միջոցաւ : Այս նամակը որ ուղարկութեան արժանի խոհանարարական գրութիւն մըն է , Հայկական Նիկիոյ խորհրդարանի կողմէն լրագրութեան պատճառաւ և անոր նախընտրուած անգամներ ընթացքին վերջոյ բաւական տեղեկութիւններ կուտայ , զորս յարգել հաստատութիւնը յօտարմտութեամբ պիտի ընթերցուի :

Արժանապատիւ խմբագրիդ ողջոյն սիրալիր յանկեղծ արտէ :

Ի Կոստանդնուպոլսոյ , 10 Ապրիլ 1858 .

Կաղաքիմ բարեհաճեցէք , ձեր մտերիմ բարեկամին աս զրկած համառօտ գրութիւնը պատուելու , ձեր պատուական լրագրի միջոցաւ հրատարակելով զայն յօգուտ համօրէն ընթերցողաց ազգայնոց :

Նիգղիոյ շարժում գիր մը ընդունելի Վերիտունէն գրուած անկեղծ բարեկամի մը ստորագրութեամբ արաբացի լեզուով , ասով նուաստութեանս լուր մը կուտայ պարզ և միաժամ սրտով զոր թարգմանելով պատշաճ կըդատեմ հրատարակելու , քանի մը խորհրդածութիւններ վրան աւելցնելով :

Յիշեալ բարեկամին , որ ասկէ քանի մը ամիս յառաջ Ներիա կընտէր և ազգին ամեն բաներուն քաջ տեղեկ էր , պատշաճ դատեցաւ ինչպէս որ սովոր էր , այս ներկայ լուրն ալ մեզի հաղորդելու . որ է Նիկիոյ խորհրդարանի լուսաւորչական Հայոց եկեղեցին թողուլու և մեր հռովմէական եկեղեցին յարկելու : Այս առնականութիւն և յանկարծական փոփոխութիւններէ բարեկամեաց յառաջ եկեր է , կըսէ : Առա-

ջիգղիոյ արտաքին գործոց տեսուչ Մէլլիգիւրի կոմսը պիտի մերժէ որեւիցէ երոպական միջնորդութիւն մը ի մասին Ներիմ կղզւոյն :

Մեր յարգելի ընթերցողաց կատարեալ տեղեկութիւն մը տալու համար ի վերայ պարագայից այս խնդրոյն , և անորմէ պատճառեալ գրգռութիւնը ծանուցանելու համար , արժան կըհամարուի Փարսիկ կէս-պաշտօնական համարուած Վաղղի լրագրոյն մէկ յօդուածը հրատարակել լրագրոյն էջերուն մէջ . նմանապէս Վայլ լրագրոյն մէկ յօդուածը ի մասին Ուստի ջրանոցին , որուն գործադրութեանը վրայ կաշխատին Վաղղիացիք :

Ինչ մոնթէի և Նարբի տէրութեան բարեկամական կապակցութիւնները աւելուելու վերանային մէջ կըգտնուին ի պատճառս Վայլի անուն վաճառականի շոգենաւուն , զոր Նարբիի նաւատորմը , գրեթէ տարի մը կըլլայ , ծովուն վրայ բռնեց Սարտենիոյ գործակալ : Այս շոգենաւը խռովայող և ապստամբ մարդոց գունդ մը Սիկիլիոյ կղզին ցամաքը հանել էր , որոնք միտք ունէին նոյն կղզւոյն բնակիչները ոտք հանել ընդդէմ իրենց օրինաւոր կառավարութեանը : Այժմ Սարտենիոյ կառավարութիւնը կըպահանջէ Նարբիէն , որ յիշեալ շոգենաւը ետ տայ . իսկ Նարբի տէրութիւնը կը մերժէ այս պահանջմունքը զոր ապօրինաւոր կը համարի : Վերջապէս գեապանական բանտիւսութեանը միջոց ջայտոյր չլրացան վախճան մը տալ այս գործոյն . ուսկից անշուշտ պատերազմ կրնայ ծագիլ , եթէ զխաւոր տէրութիւնները միջամուխ չըլլան երկու գրգռեալ կողմը հաշտեցնելու բարեկամական կերպիւ : Սարտենիոյ կառավարութիւնը այս գործոյն վերաբերեալ ընդարձակ յիշատակագիր մը յաղարկեց Նարբի տէրութեանց , որուն մէջ իւր իրաւունքը

ընդ (հասարակութեան մէջ պտտած խօսքին նայելով) թէ որովհետեւ ինքն եպիսկոպոսական Սիսու վանաց միաբաններէն էր , և նոյն վիճակին կաթողիկոսութեան կըցանկար , ձեռք որ չբերուէն , խիստ շատ նեղացաւ , և նոր կաթողիկոսին ընտրութիւնը ըստ կանոնի չեղաւ ըսելով , հետեւցող թէ ինքն ալ անոր հնազանդ եղաւ մէկ պարտաւորութիւն մը չունի , Սիսուի միտքը գրաւ Ներիա երթալու և հոն տեղի ժողովրդեան վրայ որպէս թէ ինքնազուլ առաջնորդ մը ըլլալու : Այս կաթողիկոսին բոլորովին անկախ : Ներկորդ պատճառը կրնէ , վասնզի կը յուսար թէ մեծ պատիւ և ընդունելութիւն պիտոր գտնար Ներիայու ժողովուրդէն , և չգտաւ . ինչու որ հոն հասածին պէս երբոր լուսնայն թէ անկա կաթողիկոսին կամաց հակառակ է , ամենքն ալ զինքը չուզեցին՝ բայց որովհետեւ դեռ անոր նկատմամբ առանձին գրութիւն մը ընդունած չէին կաթողիկոսէն , և նոր համար բան մը չգտնեցին հապա միայն անունը չէին յիշէր ոչ ժամատացութեան և ոչ պատարագին սուրբ խորհրդին մէջ : Այս բանին վրայ խիստ շատ որդողելով , որ մը երբոր ժամը նոտած պատարագ կըտեսնէր , քահանայն կաթողիկոսին անունը որ յիշէց և իրը չիշէց նէ , բարկութեամբ ոտք ելաւ , ամեն ժողովրդեան առջև փլնէն քաշից ըսելով . կոմ անուն յիշէ կոմ խորանէն վար իջիր ալ մի պատարագեր : Այս բան մեծ խռովութիւն պատճառեց նոյն ատեն Հայոց ազգին մէջ : Ներկորդ , ամենաստույգ պատճառը կըսէ թէ , որովհետեւ արքայական հրովարտակ մը բերելու տուաւ կաթողիկոսը Նարբի

ները կըհաստատէ : Նարբիի կառավարութիւնն ալ նոյնպէս ուրիշ յիշատակագիր մը յաղարկած է ի բացատրութիւն իւր իրաւանցը և ի պատասխանի յիշատակագրոյն Սարտենիոյ :

Նիգղիոյ կառավարութիւնը մարտի 1-13ին ի մաց տուաւ ազգային երեսփոխանաց ժողովոյն , թէ Հնդկաստանէն իւր ընդունած պաշտօնական լուրերը կըծանուցանեն թէ նոյն ամսոյ 7-19ին Նիգղիացիք տիրել են Սիսուի բերդաքաղաքին 117 թնդանօթ աւեր ու 200էն աւելի ապստամբ զինուոր ջարդել են : Թշնամիներէն 5000 հոգի փախելու ժամանակ գտնել են , բայց անոնց ետեւէն քանի մը գունդ ձիաւոր և թնդանօթաձիգ զօրք յաղարկուելու անմիջապէս :

Յիշեալ Օրնիի գլխատեալ եղեռնագործին երկրորդ նամակը առաջիկայ թերթին մէջ պիտի տեսնեն մեր ընթերցողները , Այս նամակին հրատարակութիւնը , որ Վոլոքիոյի Կաթողիկոս Նիկիոյի տեսնելու լրագրութեան մէջ նախ տեսնուեցաւ , քիչ ազդեցութիւն չորաւ քաղաքական անձանց մէկ մասին վրայ , որոնք գտնաւորան մեկնութիւններ կուտան յիշեալ գրութեան պաշտօնական թերթի մը մէջ ապուելուն վրայ :

Փարսիկ Վաղղի լրագրութիւնը հետեւեալ ծանուցում յօդուածը կըհրատարակէ :

Նիգղիոյ գործակալ կըխօսիմք այս նիւթոյ վրայ , առանց խորհրդի չեմք ընել : Վանդի հաղարկութեանը կըհամարիմք ծանուցանել հասարակութեանը , (որպէսզի անտարբեր հանգիստեան չըլլայ) թէ Նիգղիացւոց Ներիմ կղզւոյն տիրելու մեծ վնաս տալ է օսմանեան կայսերութեան ամբողջութեանը և ծովուց աղաւտութեան սկզբանցը : Վաս լիցի որ միտք ունենամք , մանաւանդ այժմեան պարագայից մէջ , խռովայող վէճ մը հանել . բայց չեմք կրնար սպասել ուրիշ ժա-

րագոյն Վանէն՝ որուն համեմատ նոյն ինքն եպիսկոպոս Նիսարիա պիտոր քուէրաւոր պատճառը եղաւ իր անխոհմ ընթացքն և գայթակղեցուցիչ վարմունքն , վասնզի ժողովուրդն չտեսնար իրան Վրիտանի տեսած մերոյ բանիւ և արդեամբ սորվեցուցած խոնարհութիւնը , ընելով իր ըսելը , թէ կաթողիկոսը 10000 մարդու վրայ կիշխէ , ինչ կըլլայ եղեր թէ որ ես ալ 1000 մարդու վրայ իշխեմ նէ , տեսնելով որ փառասիրութեամբ և նեղաշքով կընախանէր կաթողիկոսին վրայ , վերջապէս տեսնելով կրնեմ , որ բռնած ընթացքը ամենին անյարմար է իր եպիսկոպոսական սուրբ պաշտօնին և Վանքերոյն եպիսկոպոսաց համար պահանջած հանգամանքներուն՝ որոնք են վարուց անարատութիւն , հեղութիւն բարուց , խոնարհութիւն և պարկեշտութիւն , ալ սկսան յայտնապէս զինքը չուզել . և որովհետեւ ինքն անհոգութեամբ եղած անկարգութեանց դարձան մը չէր ընել , և ազգին մեծ անպատուութիւն և նախատինք կըպատճառէր օտար ազգաց առջև , անոր համար ժողովուրդը ալ չկրնար զիմանալ , զինքը քովերնուն հետ տեսնելու զեցին : Քաղաքացի հրովարտակը հասած ժամանակը թէ կարող էին զանկա յանկարծ բռնել , և ակամայ կամօք ճամբայ դնել զօրութեամբ քաղաքական իշխանութեան՝ առանց ամենին մեկու մը զգուցնելու , սակայն չուզեցին՝ մտածելով որ չըլլայ թէ անոր անիրաւութիւնը ըրած օգուտին աս կերպով : խիստ աղէկ գիտէին որ եթէ զգար , պիտոր երթար իր կողմը փոխել , այսու ամենայնիւ որովհետեւ իրենք անոր անձին դէմ

հանակ մը ընտրելու այս վիճաբանութեան հա-
մար : Վանդի պէտք է որ հիմնականը արդէն
ընդհանր երկրի յափշտակութեանը , զոր Նիգ-
ղիան կուգէ 'ի գործ դնել , որպէսզի ետքէն
պատճառանք մը չգտնէ ըսելու թէ եղած գա-
լած գործ մըն է և ժամանակ անցնելը իբրեւ
նաւուք յառաջ չբերէ :

« Երբ Բերիմ , առանց ընդդիմաբանութեան ,
Խորքաստանի կը վերաբերի , թէ Նիգղիան ապ-
րիկաւոր կերպիւ կը տիրէ նոյն կղզւոյն , թէ
ուզէ ուժովն աշխտեղ ոտքի տակ առնելով
սմեն իրաւունքները , որպէսզի իւր տիրապետու-
թեամբ կարմիր ծովուն վրայ Նիգղիանի ծո-
ւոց առեւտրոյն մենավաճառութիւնը ապահով-
ցնէ իրեն համար : Ս'իթէ բաւական է այս
երպիւ միայն ստուգել Նիգղիայ խորհուրդները ,
որ քաղաքականութեան հակամիտութիւննե-
րը և անոր նպատակաց յարատեւութիւնը : Նոյն
միայն լրագրութեանց կատարելու պաշտօնը ,
միթէ հերիք է հաճութեամբ սրտի յառաջ
երեւ մարտկոցներու շինութիւնը զոր զինուո-
սկան մասնաժողով մը կը թելադրէ , կը տեսնեն ,
նիգղիայ կառավարութեանը , որպէսզի անգղի-
ան զորութիւնները կրկնակի հաստատուած ըլ-
սելով Նիգղիայի և ուրիշ կղզեակի մը վրայ որ Ն-
որիոյ ծովագերբին մօտ կը գտնուի , իրենց կա-
վը ծածկեն միմիայն անցքը որ կայ Նիգղիայի
չիւ կարմիր ծովուն բերանը :

« Նոյն բանը հերիք չէ : Ս'իթէ Նիգղիան
ուր տարու է որ յիշեալ մարտկոցները շինուին ,
ոչ լայն պիտի որ այս բաժնական և գարշելի
նաճը , « Նոյն բանը » որուն առնելը օգտակար
, անոր պահէն աւագտակար է » , տիրէ հասա-
նկաց իրաւանց վրայ : Նիգղիանի մի միայն ու-
ղմարիտ վէճը , և Վաղղիան՝ բազմաթիւ պատ-
սուաց համար , չկրնար տարտիտ սիւ այսպիսի
ճ մը յարուցանելու :

« Նիգղիան եթէ Վաղղիան , իրեն ըլլալու
ունենէր 'ի հաշիւ չարկանելով , գործակից եղաւ
ապահովցնելու համար օսմանեան կայսրութե-
ան կախութիւնը և ամբողջութիւնը , այս բանը
նշու չտ չըբաւ որպէսզի Նիգղիան ընդդէմ մտոց
թրիքի դաշնադրութեան զոր ստորագրեց , տիրէ
մանեան մէկ երկրին թէ և խիստ փաքիկ ըլլայ
որպէսզի նոյն երկրին մէջ իւր թնդ անօթնե-
ովը սպառնայ աշխարհիս վաճառականութեանը :

« Նիգղիան կողմանէ , ըստորում Վոլէզի պարանո-
ցին բացուիլը ուղղակի հաղորդակցութիւն

մը պիտի հաստատուէ 'ի մէջ Վիգղիանի և
Նիգղիանի ծովուն , միթէ ձեռք կուտայ
Վաղղիայ , (որ այս գործոյն կատարանը մեծապէս
մասնակից է) որպէսզի իւր գորշակին ճամբուն
վրայ , ամրացեալ Նիգղիայի կղզւոյն մէջ , Նիգղիայ
պաշտպանողական իշխանութիւնը գտնէ :

« Նոյն բանը մեր արժանաւորութեանը կը պիտի
և ուրիշ ազգաց արժանաւորութիւնն ալ չկրնար
զիւրազգաց չըլլալ ըստ այսմ մասին : Դամա-
նակ է արդ որ Նիգղիան մոռցնելուտայ Նիգղիայ
իւր սովորութիւնը 'ի մասին յափշտակութեանց
որ աւանդութեամբ հաստատեալ է յիշեալ ազ-
գին մէջ : Վերջապէս Նիգղիայի կղզւոյն խնդիրը
չկրնար տակէց աւելի երկար ժամանակ անորոշ
մնալ , ուստի պէտք է որ վախճան մը տրուի ա-
նոր , կամ դեռ պահական բանախօսութեամբ ,
կամ Փարիզի մէջ մօտեւր բացուելու խորհրդակ-
ցութեան որոշմամբ :

« Նիգղիայի Նիգղիան իւր բոլոր ըզիքը կաշխա-
տի Սուէզի ջրանցքը հաստատելու , Վարձրա-
գոյն Վուռը կը մերժէ շնորհելու զհրովարտակը ,
որ հարկաւոր է վստի գործադրութեան այս ա-
ռաջարկութեանը , եթէ Նիգղիան ետ չգարձնէ
իրեն զՆիգղիայ : Նոյն ընթացքով Սուէզի արտան-
կուղէ օգուտ քաղել այս առաջին բարեպա-
տի հաւթէն , ետ պահանջելով յիշեալ երկրորդ
զոր երբէք թող չէ տուած և ոչ կուգէ վաճա-
ռել , կամ տալ այլու : (Երբեք ան կառավա-
րութիւնը 'ի տեսնելու պիտի իւր լրագրութեանց
միջոցաւ , յայտնապէս սուտ հանեց զձայնը որ
տարածուած էր թէ ստակով ծախած է զայն :
Սուտի հարկ է որ Նիգղիան իւր իրաւունքը
յառաջ բերելով , արդարացնէ զինքը Նիգղիայ
կղզւոյն տիրապետելուն համար , կամ Սուէզի ար-
տանի այս կտորը ետ գարձնէ օսմանեան կա-
ռավարութեանը :

« Նիգղիայի իրեն եւրոպական ազգերը չեն
ուզեր Նիգղիայ ձեռքը յանձնել կարմիր ծովուն
նաւարկութիւնը , եթէ անոնց ոչոց առջև , օս-
մանեան կայսրութեան ամբողջութիւնը կեղծիք
մը չէ , անհրաժեշտ հարկ կայ վրանին քաղաքա-
կան ամենամեծ խնդրոց կտրու գտնել այս գոր-
ծը , առանց ժամանակ անցնելու :

« Նոյն այս է պատճառը որ երկրորդ անգամ
կրկնուի Նիգղիայի 'ի Նիգղիայի կղզւոյն տիրելուն
վրայ , և միաբերիլու հաճութեան մը համար ,
խառնաշփոթ կացութիւն մը յայտնել չէ , այն-
պիսի կացութիւն մը զոր վայրկեան մը աչքէ
փախցնելը մեծ անխոհեմութիւն է : Նոյն միտ-

քերնիս բողոքիլէ : Երբեք իրաւանց և յանուն
դաշնադրութեանց , ընդդէմ յափշտակութեան
մը , որ յուսաւք թէ 'ի գործ պիտի չգրուի » :

« Նոյն Վաղղիան Վարմիր ծովուն և Նիգղիայ Վիգղի-
անի մէջ օգուտ մը չունի և Նիգղիայի մէջ
Վաղղիան ներկայացնողները քանի մը բազդա-
խնդիր դիմագրաւ անձինք են , որոնք դիւրա-
թեք ու կակուղ բնաւորութեամբ մը , (որուն
նմանելու ամենին կամը չունին Նիգղիանները)
սիրով կընդունուին Վաղղիանի անհանգիստ
սիրտը : Նոյն Վաղղիան չենք ձեռքը միատեղ կը քա-
լէին , յիշեալ անձինք չեն պահէր իրենց թշա-
մուտիւնը : Երբ այսպիսի բազդախնդիր քաղ-
ղաքացի թելադրութեամբ է որ , Վիգղիայ
կան ծովագերբէն միջև Սուէզի ջրանցք մը բա-
նալու առաջարկութիւնը երևան ելաւ :

« Նոյն միտաւորութիւնը երկուց ծովուցայնեան
արտաքոյ կարգի և անգործադրելի բան մըն է ,
որ ոչոք չհաւատար թէ անոր նպատակը առեւ-
տրական և ծովային օգուտները ըլլայ : Ս'եր-
ներբին համարումը այն է որ , եթէ Վարձրագոյն
Վուռը թոյլտուութիւն շնորհելու ալ ըլլայ ,
ջրանցքը պիտի չշինուի և դիտաւորութիւն չու-
նին չենելու զայն : Նոյն Վաղղիայ պաշտպանու-
թեանը ներքեւ , գաղղիացի ընկերութեան մը
հաստատութիւն և 'ի գործ մտնելը այն ճանապարհ-
հին վրայ ուսկից մեր նամակները և մեր ճանա-
պարհորդները կանցնին , ուրիշ նպատակ մը չու-
նի , բայց միայն արգելք ըլլալ մեր ամեն ա-
ռաջարկութեանց 'ի մասին կատարելագործե-
լու փոխադրութեան կերպը (ը մօտ տիւ թրան-
սիթ) : Սուէզի ջրանցքին գործը իսկական քա-
ղաքական փորձ մըն է , որ սահմանաւէ ազդե-
ցութիւն մը բանեցնելու մեր հաղորդակցու-
թեան ճանապարհաց վրայ , և երբոր ուղեւոր
ըլլալը առաջարկութեան ընել երկաթուղին ըն-
դարձակելու , ուրիշ հեռագրական գիծ մը չի-
նելու կամ նաւահանգիստի վերաբերեալ նորո-
ղութիւն մը ընելու , Վիգղիայ գաղղիացւոյն ըն-
կերութեան իրաւանցը առջև պիտի գտնուինք ,
ի վերայ այս ամենայն անհերքելի ճշմարտու-
թիւն մըն է թէ Նիգղիան ամեն աղէկութիւնը

ստեղծութիւն մը չունենէր և իրեն չարիք մը հաս-
ցնել չէին ուզեր , հասցաւ միայն իրմէ ազատիլ
իրենց քովն հեռացնել , եղած գայթակ-
ւթիւններուն վերջ տալով : Նոր համար
քաղքին կուսակալին քով կուգին , և իրեն որ-
գէս թէ ժամանակ տուին փախելու , ու եր-
թալու Վարմիր ծովուն կը մտնէր ամբողջ ապա-
րիկները , մեծապատիւ Վաղղիայ հիւպատոսին
շաշտապանութեանը ներքեւ : Հոն երթալէն ետեւ
լ ամենին վրան հարցնող մը չէրաւ : Հիմակ
եքն հոն կը կենայ , ու երբեք կիրակի օրերը
ուղայ մեր եկեղեցին պատարագ տեսնելու ,
բարոյ ալ կուտայ 2—3 ըզուով , սաստիկ պա-
խարակելով թէ շայց եկեղեցին և թէ անոր
պաշտօնեաները : Խօսքը առաջ տանելով , կրտ-
մեր յարգոյ թղթակիցը , թէ Նիգղիայի մեր բա-
նասիրտ հասարակ ժողովուրդը , թէ և աս ամեն
աները քիչ շատ իմացած ալ են նէ , 'ի վերայ
յս ամենայնի զինքն և իր հետեւողները շահնք
տեղով , ոտք ելեր էին , քովերնիս բերինք կըսէին ,
որովհետեւ փառասէր ըլլալով միշտ բարձրա-
ալ կուգէ , անոր համար պէտք է քովերնիս
բամբները և իրեն պատշաճական յարգութիւն
նծայելով ձեռքը յանձնելը մեր արտաքին կա-
ռավարութիւնը , այս է մի միայն միջոց զինքը
սհելու : Հոս տեղս կըստարտէ խօսքը մեր ան-
հղժ բարեկամը ըսելով որ աչօք տեսած և հա-
տարիմ անձինքներէ լսածս ձեզի գրեցի :

Նոյն վերջին կտորը կարդալով իրաւ որ սիրտս
նհարիւր ցաւով վարակեցաւ , և յիշեալ ամեն
փարիս ազգասիրաց սիրտը կը վերաւորէ 'ի
յ առեալ անոնք որոք անտեղի կը ընամարտ-

թեամբ զգածեալ են) այս անխոհեմ մտածութիւն
և տարապայման նախանձալուրդութիւնը : Ինչու
որ մեր արտաքին կառավարութիւնը ձեռքը յան-
նենք ըսել , կիմացուի՝ որ զանի հաճեցնելու
համար որ մեր քովը գայ , պէտք է որ աղբին
վրայ եպիսկոպոս ընենք , գեղեցիկ և ամենախո-
հեմ կառավարութիւն և թէ պէտեւ ես առանձին
գիտմունք մը չունիմ այս բանիս մէջ , թէ և
տեղւոյն և անձին հեռագրութիւնը ինծի ամե-
նին հետաքրքրութեան տեղ չեն թողուր , այ-
սու ամենայնիւ ըստորում հոռմեական շայց
ազգին անհատից մեկն ալ ես եմ , զիս պարտա-
կան կըսեցիմ առ սէր ճշմարտութեան և 'ի պա-
տիւ ազգիս , 1—2 խորհրդածութիւններ ընելու
վերոյիշեալ գրութեան ըստմունքուն վրայ : Նոյն
գրութեանէն (որուն հեղինակը հոռմական ճը-
մարտախօս անձ մըն է) իմացուեցաւ նախ , թէ
աս կը ընտրուի թիւնը ուրիշ բանէ յառաջ
եկած չէ , եթէ ոչ յամբարտաւանութեան , 'ի
փառասիրութեան և 'ի ցանկալի բարձու և ա-
ւագութեան , որ յայտնապէս ներհակ են Վի-
գղիայի Տեառն մերայ աւանդած վարդապետ-
ութեանը որ կրտէ թէ « Երբ բարձրացուցանէ
զանձն խոնարհեցի և որ խոնարհեցուցանէ
զանձն բարձրացի » : Երբորդ 'ի նախանձու-
ընդ փառս սյուց , աս ալ Վաղղիայ սորվեցու-
ցածին գէմ է՝ որ կըսեն թէ « մի լլցուք ան-
պանծք միմեանց ձայն տալով , և ընդ միմեանս
նախանձել » և թէ « ուր հեռ և նախանձ , ան-
անկարգութիւնը և ամենայն իրք չորք » : Նո-
ստանի ըլլալով , բնաւ մէկ մը պէտք չէ զարմա-
նայ կամ տարախօսի այնպիսի միտութեամբ ըզ-

գածեալ անձին ըրած և տակաւին ընելիք ան-
կարգութիւններուն վրայ : Ինչպէս որ արդեամբ
ալ տեսանք : Վաղղիայ ամբարտաւանութեան
իշխ հետեւեցաւ , փառասիրութեան աս միտ-
ութեան ինչ , սաստիկ նախանձ մը , ինքնիշխանու-
թեան սէր , մեծերուն անհնազանդութիւն և
անպատուութիւն , և բոլոր ժողովուրդեան գայ-
թակեցուցիչ ընթացք և վարմունք : Նոյնպիսի
եպիսկոպոս ընթացք մը արգիլելու համար , հա-
կաւ 'ի գործ գրութեան զանազան միջոց , ամե-
նահարկաւոր ազգարարութիւնը և պիտանոցու-
իրաւոր : Բայց ամենքն ալ փուճ տեղ գտցին ,
վանդի այն որ իր բարի օրինակներովը աս հղած
անկարգութիւններուն դարման պիտոր ընէր ,
բոլորովին անհոգ կեցած էր , ու Վիգղիայի
վային կը արժանանար որ կըսէ « Վայ որ գայ-
թակեցուցանէ զմին 'ի փաքիկանց յայցանէ » :
Նոյնպիսի մահաբեր հիւանդութեան գէմ ինչ
րեւելու էր , ոչ ազգքէն ամենազգու պէտք
էր գործածել որ թերեւ ճար մը կըլլար աս տի-
տէն բոնտաւուն , ուստի մեծ իրաւամբ շայց
ազգը արտաքինաց հրովարտակ բերել տուաւ ,
և ասիկա ինչպէս ըսինք , չէ թէ անոր անձին գէմ
ստեղծութիւն մը ունենալուն , հասցաւ ասիկ զինքն
ուղիւրդ նպատակաւ որ եթէ ասով ալ չգտաւ
տանայ նէ , իրենց քովն հեռացնեն և ազգին
վրայն եղած նախատինքը վերցնեն : և հեղ-
մը իրենցմէ հեռանալէն ետեւ , ինչ կըսէր կու-
ղէ թող ընդունի , ալ անի պէտք չէ իրենց :
Երբորդ և վերջապէս մեր բարեկամին գրութե-
նէն իմացուեցաւ թէ՝ մեր Նիգղիայի հոռմեա-

ըրաւ (գիւղացուի համար, և Սուէզի պարանոցին վաճառաշահութեանը ինքը միայն բաժանորդ է (էնթերեսէ) . ուստի եթէ ջրանցքը դործուի, րեն բան մը ըլլար, շատ ժամանակէ 'ի վեր դործ դրուած կըլլար անգլիացի ճարտարաւորներէն : Հնարաւոր բանը երկաթուղի մըն ու և այս երկաթուղին շինուեցաւ երբ որ ըստանդարտութեանը գտնօղները անգործ ընտելին իրենց տները :

— (Հաւաստի Դէլիէ) (Ռոմիին հաբօլէօն) : Երբ որ կայսեր գրած երկրորդ նամակը . որուն յայտը յիշատակութիւն ըրած էմք ըրագրոյս հիմնական յօդուածոյն մէջ :

«(Դոստափառ տէր, «Չեր Վ Եհափառութիւնը թոյլ տալով որ Կետրվարի 11ին գրած իմ նամակս հրատարակուի, ձեր վեհանձն զգացմանց յայտնի ապաւոյց մը տուիք և հաստատեցիք թէ իմ հայրենիացս օգտին համար ըրած բարեմաղթութիւններս արձագանգ գտած են Ձեր Վ Եհափառութեան սրտին մէջ : Սեռնելու առջի օրը, փոքիկ միտքաւորութիւն մը չէ ինձ համար տեսնելով, թէ Ձեր Վ Եհափառութիւնը ճշմարիտ խտալական զգացմանց օգուով վառեալ էր :

«Բանի մը ժամէ ետեւ կեանքս պիտի կորսնչունեմ, բայց իմ վերջին շունչս աւանդելէն յառաջ, կուգեմ որ գիտնան (և կը յայտնեմ այս անը նոյն անկեղծութեամբ և նոյն վստահութեամբ զոր մինչև ցայսօր հաստատուն պահէրի) թէ դաւաճանութեամբ սպաննութիւնը, նշ ձեռով ալ որ ներկայացնեն, իմ սկզբանցս յարմարի . թէպէտեւ մտաւորական աղէտալի խալով մը, յունվարի 2-14ին դաւաճանութիւնը արգագրելու ձեռք գորկի : Սէ, բաղաբական պանութիւնը իմ գրութիւնս չեղաւ երբէք, և եանքս իսկ վտանգի մէջ զնեղով անոր դէմ հաքառեցայ թէ իմ գրութեան երկու և թէ հրաշարակական գործքերովս, երբ որ տէրութեան մը կողմանէ պաշտօն մը կը վարէի :

«Իմ հայրենակիցներս, փոխանակ վստահութիւն ունենալու սպաննութեան գրութեմ վրայ, պէտք է որ հերքեն և 'ի բաց թողուն նոյն դրութիւնը : Այլեւ թող իմանան մեռնելու վրայ եղող հայրենասէրի մը բերանէն, թէ իրենց ազատութիւնը ուրիշ կերպիւ գնոյ չառնուիր բայց միայն անձնութեանը, իրենց ճգանցը զնչիցը հաստատուն միութեամբ, և ճշմարիտ առաքինութեան գործադրութեամբ : Այս

ան Հայ եղբայրները՝ աղէկ գիտնալով որ անի յառաջիկայի մը յաջողութիւն, եթէ ոչ մէկ բարձր աստիճան մը իրեն տրուի նէ, անոր համար կուգեն եղեր գտնել կրօնասիրութեամբ զանի քովերին բերել :

Իայց մենք խոսքերնիս անոնց դարձնելով տեսնենք թէ ո՞վ ելեր իրենց կառավարիչ ընտրել կուգին, այնպիսի մէկ մը որ իր ազգէն վաճառած է իր անկարգութիւններուն պատճառաւ, մէկ մը որ մեծամեծ գայթակղութիւններ ըրած է ազգէն հարստահարելով և այլն և այլն : անձ մը՝ որ պարզապէս շարժեալի կրից քովերնին եկած է և չէ թէ 'ի սիրոյ ճշմարտութեան, վերջապէս անձ մը՝ որ սոսի իշխելու մտքով քովերին եկած է, և ամբարտաւանութեամբ ազգին առաջնորդութիւնը ուղած է եղեր իր բերնովը ինչպէս որ նորանոր գրութիւններէ տեղեկացանք : Իայց ես ձեզի կը հարցունեմ, ո՞ր արժանաւոր ազգալիցք իմ, այնպիսի ինքնահաւան անձէ 'ի նշ կը յուսաք, թերեւ ան որ իր ազգին աղէկութիւն մը չլրացաւ ընել պիտի գայ ձեզ աղէկութիւն մը ընէ, ոչ երբէք քաւ լիցի : Հասարակ ընդհանրապէս խաղաղութիւն և բաժանումն պիտի պատճառէ : Այսպիսիներուն համար ըսած է Արաքսի «Երանի» թէ մօտակառու իսկ լի նէին որ զձեզն խաղաղութեանն . վստահ այս անձը ինչպէս որ կը լսենք ուր որ երթայ նէ խաղաղութեամբ կը լսենք : Այսին ըսէք թէ մենք իր հետեւողներէն կը յուսանք, բայց դարձեալ կը հարցունեմ այնպիսի հանգամանքներով զգած եալ մարդու մը ո՞վ պիտի հետեւի ճշմարիտ և հաստատ սրտով, թերեւ ան հարկաւոր ժողով

յատկութիւնները կը մեծանան և կ'աճին իմ հայրենակցացս նորահաս և գործունէայ մասին մէջ, և այս յատկութիւնները միայն կարող պիտի ըլլան խաղաղութեան անկախ, և մեր նախնեաց փառացը արժանաւոր ընելու :

«(Սր կը մեռնիմ, բայց հանգարտ սրտիւ և արժանաւորութեամբ կը մեռնիմ, և կուգեմ որ իմ յիշատակս որ և իցէ եղեւ նորագործութեամբ արատաւորեալ չըլլայ : Իմ արիւնս կը մատուցանեմ 'ի քառութիւն յունվարի 2-14ին օրը զոհ եղողներուն համար, և կաղաչեմ խաղաղութիւնը, որպէսզի երբ օր մը անկախութիւնը ձեռք բերու ըլլան, վայելու չկերպիւ փոխարինեն ըզմիտան որ յիշեալ դաւաճանութեանը պատճառաւ շատերուն եղաւ :

«(Երջապէս Չեր Վ Եհափառութիւնը թող թոյլ տայ ինձ որ խնդրեմ 'ի ձեզն զնորհն կենաց, ոչ թէ ինձ համար, այլ երկու դաւակցացս համար, 'ի մահ դատապարտեց ընդիս :

«(Նամ ահա անձալան խորին յարգանքով Չեր Վ Եհափառութեան Ռոմիին բռնալ, 11 Մարտի 1858 : Ֆ. ՕՐՍԻՆԻ

Նշեալները Հալէպի մէջ պատահած կրօնափոխութեան դէպքը մեզ իմացնող մեր յորդոյ թղթակիցը կերելի թէ, կամ սխալ տեղեկութեամբ և կամ իւր սրտին սաստիկ տրտմութեան, չափազանցութեամբ գրեւ է մեզ իրաց եղելութիւնը, ինչպէս կը տեսնուի հետեւեալ նամակէն . զոր յօժարամիտ կրօնութեամբ հրատարակելու, անտարակոյս ըլլալով թէ բերկրաւոր պիտի ըլլայ մեր ընթերցողացը :

Յարգոյ խմբագիր,

Հալէպ, 19 Մարտի 1858 :

Նորանիկ լրագրոյ 565 և 566 թիւերը ձեռքս անցնելուն, մեծ զարմացմամբ ընթերցայ անոր մէջ Հալէպու վրայօք գրուած տողերը : Չեր յարգութեան ճշմարտանք բնաւ որութիւնը 'ի վաղուց ճանաչելով, համարձակութիւն կը ինդրեմ ըսելու որ, եթէ չեմ սխալիր, յիշատակեալ թերթերուն մէջ պարունակուած լուրերը ձեզի հաղորդող արգոյ և ազգասէր թղթակիցը բաւական չափազանցութեամբ գրեւ է : Չեմ ուզեր ըսել թէ կողմնակցութեան ոգով գրեւ է, այլ իւր ազգասէր սիրտը անշուշտ շատ վստահալով անցեալ դէպքերուն վրայ, խոշորացուցով գիտեւ է զանոնք . քանզի «քանի մը հարկու հոգի և այլն» ըսածը շատ տարբեր է իրօք պատահածէն, որուն մէջ ականատես եղած եմք :

Վերջը՝ որ առջի օր հետը Ստիւպուց եկել զեջին լեցուեցան, արգեօք մինչև հիմա հետը մնացին, դուք ինձմէ աղէկ գիտեք և կը տեսնէք : Իայց մեր լրագրին նայելով, հաւատոյ դաւանութիւն կարգացած օրը յիշեալ եկեղեցւոյն մէջ գերձակ իրանոսէն 'ի դատ հետեւողներէն ներկայ գտնուող մարդ չկար . տեսաք ահա 'ի նշպէս պարապ է եղեր ձեր յոյսը : Իայց թերեւս ոմանք ըսեն, թէ մենք ասոր վրայ գէշ բան մը չտեսանք, ամեն կիրակի մեր եկեղեցին կուգայ պատարագ կը տեսնէ, քարոզ ալ կուտայ, հաւատոյ ճշմարտութիւնները կը հոգան, աղէկ տաճկերէն գիտէ, ճարտարապետ վարդապետ մըն է : Ասանկ ըսողներուն կը հարցունեմ, քանի տարի է հետը կը նստիք կը լսէք . անշուշտ պիտի պատասխանէք թէ, երկու ամիսէ 'ի վեր շատ հեղ հետը ելանք նստանք . խիստ բարի . սեպենք թէ այս երկու ամիսան մէջ ամենալիկապ աղէկութիւն իրմէ տեսաք . 'ի վերայ այլ ամենայնի, արգեօք արժան է որ այդպիսի ատեն ուան անցուցած կեանքը առանց քնու թեան ներքեւ ձգելու, և առանց իրմէ կատարեալ ուղղութիւն վարուց և ճշմարիտ ապաշխարութեան գործքեր տեսնելու (ոչ եթէ 1-2 ամիս, այլ գոնեայ 1-2 տարի), ձեռքը յանձնէք այնպիսի վտանգաւոր պաշտօն մը : Ճշմարիտ ապաշխարութիւն ընել կուգէր նէ, թող ընէր երթար իրանանու վանքը ձեր ամենապատիւ կաթողիկոսին քով, հոն խել մը ատեն ապաշխարելէն և հարկաւոր կրթութիւնները ընելէն ետեւ, ինքընքեւ ալ կաթողիկոսին կամացը յանձնէր որ ինչպէս ուզէ զնեք կառավարէ, չէ թէ նստեր

Նշեալ և ներկայ ազգային գործոց պարագաներուն մէջ ազատ ըլլալով 'ի կողմնակցութեան, միայն 'ի օէր ճշմարտութեան պարագա կը համարեմ անձինս բանին ստուգութիւնը ծանոցանել ձեզ : Այնպիսով եպիսկոպոսին վրայօք լրագրին և հրատարականիդ չձածկուիր . բայց անոր ընթացքին հետեւողները շատ քիչոր են . և անոնք ալ, մեծապատիւ Ստեփան Սարգիս ազգային ազգաօրհակոս գովելի ջանիւք և խռովութիւնը իրարու հետ հաշտեցնելու համար գիշեր և ցօրեկ 'ի գործ գրած եռանդուն յորդորանօք, իրենց հայրենի ուղղափառ սուրբ կրօնը վերադարձան . ուստի բաց 'ի Արկղայոս եպիսկոպոսին, անոր անարժան ընթացքին հետեւողները, ողորմութեամբ (Ստուգոյ, ամէնքն ալ ամսոյս 16ին (որ էր Օստիապարդ) կերակի երեկոյն սուրբ եկեղեցին եկան յուրախութիւն հայազգի բոլոր ժողովուրդեան :

Հաւայս է իրաց ստոյգ վիճակը . ուստի ձեր բարեմիտ թղթակիցը թող այնքան չուսահատի, քանզի ամենաբարին (ստուգած տակաւին իւր խնամակալ Աջ բոլորովին չէ վերցուցեր մեր դժբաղդ ազգին վրայէն, և դեռ կը գտնուին ամեն տեղ բարեկարգներ՝ նախալիցեալ ազգասէր պաշտպաններ նման . որուն թանկագին կենաց երկարութեանը համար՝ Երեւանակ ազգայնորս բարեմաղթութեմ ցկենան և երախտապարտ ըստ ամենայն մասանց :

Ազգաչեմ, յարգոյ խմբագիր, հաճախեք ներկայ նամակս հրատարակել (Երբեք) Ստեփանէն մէջ 'ի միտքաւորութիւն սրտի բոլոր ազգասիրաց :

Ողջունելի սիրոյ միամ, և այլն :

Մտերիմ բարեկամ ձեր,

Յ. Ս. Ստեփանեօք :

— Հոնկ-Քոնկէն փետրվարի 15-27էն հասած լուրերը կը ծանուցանեն թէ Վանդոնի հանգըստութիւնը կը շարունակուի, բայց ըստ երեւմանց Չինացիները նոյն մայրաքաղաքին շրոյ կողմը բազմութիւն զօրք կը կենդանացնեն զանկալ նուրէն ձեռք բերելու գիտաւորութեամբ : Հոչա կաւոր 'ի փոխարեան, որ անգլիացի պատերազմական շոգենաւու մը մէջ կ'աւանաւորէր, Սին կափոր յուղարկուեր և արդէն հասեր է նոյն կղզին : Արտուի թէ Վերոպիոյ տէրութեանց լրագորդ եսպանները այս տարի 'ի բին երթալու գիտաւորութիւնը ետ թողուցեր են զանազան պատճառաց համար :

ձեր եպիսկոպոսին կենդանութեանը՝ ձեր վրայ իշխել կուգէ . ասիկա ճշմարիտ ապաշխարողի մը բան չէ : Թերեւս կըսէք թէ մենք իրեն աս պատիւը տանք նէ զնեք փորձելու համար կուտանք բայց ետքը անկարգութիւններ ընէ նէ, զնեք ամեն պատիւէ կը զրկենք : Սիկա փուռ խօսք է : Թնամուոյն ձեռքը գէնք տալ ու զիս սպաննելու գայ նէ ձեռքէն կը խելեմ ըսելը ամենամեծ խենդութիւն է . որովհետեւ մինչև որ ձեռքէն զնեք առնես, քիչ չկարենայ ալ սպաննել, հիւ որ չէ նէ կը վերաւորէ . և ինչ վստահ ըրած կըլլատ ան ատեն : Իայց ասոնք ամենքն ալ մէկ գիթողուք, և սեպենք թէ մեծամեծ աղէկութիւններ իրմէ կը յուսացուի . այսու ամենայնիւ 'ի նշպէս մեծ նախադիմք է մեզի պէս լուսաւորեալ ժողովուրդին որ այնպիսի մէկու մը կառավարութեան նայինք . ան որ իր տունը չկրնալ իր խնամութեամբ կառավարել՝ ատիկա վաճառութեանցաւ . օրինակով մը ըսածս բացատրեմ : Թէ որ մեր քահանաներէն մէկը (Ստուգոյ չունէ) իր անկարգ ընթացքով այնպիսի գայթակղութիւններ պատճառէր մեր բարեպաշտ ժողովուրդեանը մինչև զի զնեքն ուղղելու ու եղած գայթակղութիւններուն վերջ տալու համար, խստութեան միջոցներ գործածելը միմիայն գեղ բժշկարար գատէինք . նոյն պարտաւելի անձը աս իմացածին պէս, երթար Հայոց ազգին քով ինչպէս, իրեն հետեւին քանք մը սինլիքոր և նուազաւոր անձինք : Թէ որ Հայոց ազգը գատնք չահիք ըսելով, մէկ գիթողուք իրենց եպիսկոպոսը, քահանաները և գային իրենց մեծաւոր ընէին, և իր կառավարութեան և հրամաններ

